

УДК 94(477.7)"1941/1945":930.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2026.34.13>

РАДЯНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ НА ПІВДНІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР В РАДЯНСЬКОМУ ІСТОРІОПИСАННІ 1970-Х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1980-Х РР.

Нефьодов Дмитро,

доктор історичних наук, доцент

Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID ID: 0000-0003-1992-7271

У статті здійснено комплексний аналіз радянської історіографії 1970-х – першої половини 1980-х рр., присвяченої проблемі радянської течії руху Опору в Південній Україні в роки Другої світової війни. Показано, що зазначений період розвитку радянської історичної науки характеризувався посиленням ідеологічного контролю, догматизацією методологічних підходів та фактичним поверненням до неосталінських трактувань війни і ролі комуністичної партії в організації підпільно-партизанського руху. Водночас доведено, що попри загальну некритичність та заангажованість, історіографія цього часу відзначалася значним кількісним і фактографічним зростанням.

Проаналізовано основні напрями досліджень, представлені в академічних узагальнюючих працях, колективних монографіях, регіональних «Нарисах» історії партійних організацій, серії «Історія міст і сіл Української РСР», а також у спеціалізованих монографічних дослідженнях провідних радянських істориків. Особливу увагу приділено характеристиці археографічної складової, зокрема ролі збірників документів і матеріалів, які сприяли введенню до наукового обігу значної кількості джерел з історії підпільно-партизанської боротьби на Півдні Української РСР.

Визначено, що центральним лейтмотивом більшості праць залишалася теза про «керівну і спрямовуючу» роль компартії, що зумовило домінування історико-партійного напрямку та одностороннє висвітлення діяльності руху Опору. Водночас встановлено, що в низці досліджень здійснювалися спроби об'єктивнішого аналізу специфіки боротьби в південних областях, зокрема масового саботажу як провідної форми Опору в умовах степового регіону та розвинених промислових центрів.

Зроблено висновок, що радянська історіографія 1970-х – першої половини 1980-х рр., попри значний емпіричний доробок, залишалася обмеженою ідеологічними рамками, що не дозволяло всебічно висвітлити проблемні та суперечливі аспекти організації й діяльності підпільно-партизанського руху в Південній Україні.

Ключові слова: Друга світова війна, історіографія, методологія, рух Опору, Українська РСР.

Nefodov Dmytro. The Soviet Resistance Movement in the South of the Ukrainian SSR in Soviet Historiography of the 1970s–First Half of the 1980s

The article provides a comprehensive analysis of Soviet historiography of the 1970s–the first half of the 1980s devoted to the problem of the Soviet strand of the Resistance movement in Southern Ukraine during the Second World War. It demonstrates that this stage in the development of Soviet historical scholarship was marked by the intensification of ideological control, the dogmatization of methodological approaches, and a de facto return to neo-Stalinist interpretations of the war and of the role of the Communist Party in organizing the underground and partisan movement. At the same time, it is argued that despite its overall uncritical and ideologically biased character, the historiography of this period was characterized by substantial quantitative growth and a significant expansion of factual material.

The main research directions represented in academic synthetic works, collective monographs, regional Essays on the history of party organizations, the series History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR, as well as in specialized monographic studies by leading Soviet historians are analyzed. Particular attention is paid to the archaeographic component, especially to the role of documentary collections, which facilitated the introduction of a large number of sources on the history of the underground and partisan struggle in the southern regions of the Ukrainian SSR into scholarly circulation.

It is established that the central leitmotif of most works remained the thesis of the “leading and guiding” role of the Communist Party, which led to the dominance of the historical-party approach and to a one-sided interpretation of the activities of the Resistance movement. At the same time, a number of studies attempted a more objective analysis of the specific features of resistance in the southern regions, particularly mass sabotage as the principal form of resistance in the conditions of the steppe region and highly developed industrial centers.

The article concludes that Soviet historiography of the 1970s–the first half of the 1980s, despite its considerable empirical contribution, remained constrained by ideological frameworks that prevented a comprehensive examination of the problematic and controversial aspects of the organization and activities of the underground and partisan movement in Southern Ukraine.

Key words: Second World War, historiography, methodology, Resistance movement, Ukrainian SSR.

Постановка проблеми. 1970-ті – перша половина 1980-х рр. ввійшли в історію радянської історичної науки під знаком «застою». Остаточо відбулася реанімація методологічних постулатів «Короткого курсу історії ВКП(б)». Історична наука в цілому та історіографія руху Опору зокрема в цей період мала некритичний характер, проте дещо розширилося коло досліджуваних проблем. Півтора десятиліття відзначилися гучними святкуваннями 25-ї, 30-ї, 35-ї та інших річниць перемоги, річниць визволення Української РСР та ін. До цих дат приурочено випуск значної кількості збірників документів, академічних узагальнюючих праць, монографічних досліджень, проведено ряд загальносоюзних, республіканських та інших конференцій, в тезисах доповідей яких та на сторінках монографій розкривався підпільно-партизанський рух й у Південному регіоні УРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, конкретно-історичні предмети дослідження яких опосередковано пов'язані з темою нашої статті варто виділити роботи В. Стецкевича [1; 2], О. Марущенка [3], Д. Нефьодова [4–7].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз особливостей радянського історіописання 1970-х – першої половини 1980-х рр. з проблеми радянської течії руху Опору в Південній Україні в роки Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом для археографічної складової досліджуваної проблеми став вихід ґрунтовних збірників документів і матеріалів [7–13]. Введення до наукового обігу значної кількості документів на сторінках даних збірників слугувало об'єктивною причиною поглибленого вивчення підпільно-партизанської тематики, розширення кола досліджуваних проблем. Певного значення для історіографії війни загалом та руху Опору у Південній Україні зокрема мала розробка академічних фундаментальних праць, які побачили світ саме в 1970-ті – першу половину 1980-х рр. Перш за все мова йде про «Историю второй мировой войны. 1939–1945» в 12-ти томах [14] на сторінках якої зосереджена велика кількість фактографічного матеріалу з питання підпільно-партизанського руху, в тому числі на Півдні УРСР. На жаль, заплановане як «передове слово» вітчизняної історіографії, це видання стало «жертвою» недолугої та необ'єктивної політичної кон'юнктури, навіть поступаючись академічним працям попереднього десятиріччя. Причиною цього став своєрідний «відкат» до неосталінізму та часткове повернення до сталінського трактування війни. Відносно нашого питання, це вилилось в одностороннє, вкрай позитивне трактування ролі комуністів в підпільно-партизанському русі, відсутність будь-якого щонайменше об'єктивного показу прорахунків в їх діяльності, значна перевага історико-партійного напрямку і, як наслідок, майже цілковита відсутність показу ролі непартійного підпілля та недостатнє зображення саботажу широких народних мас. Те саме можна сказати і про п'ятий том шеститомника «Історія Комуністичної партії Радянського Союзу» [15] та «Историю СССР» в 12-ти томах [16]. Більш вдалою стала восьмитомна «Історія Української РСР», сьомий том якої присвячений історії республіки періоду війни [17]. Провівши аналіз форм та методів підпільно-партизанської боротьби, автори наголосили на тому, що найбільш масовою формою Опору у південних областях України виступив саботаж, спрямований на зрив економічних планів окупантів, на підтвердження цього наведено велику кількість прикладів саботажу робітниками запорізьких заводів, херсонських та миколаївських суднобудівних верфей. Головна заслуга даних праць полягає в поданні значного фактографічного наповнення та значної кількості сюжетів підпільно-партизанської боротьби на території Півдня республіки.

На самому початку 1980-х рр. вийшла серія колективних праць, присвячених історії обласних партійних організацій республіки [18–22]. Головним позитивним надбанням даних «Нарисів...» є подання достатньо великої кількості фактичного матеріалу та часткове узагальнення, особливо ролі комуністів та комсомольців в підпільно-партизанському русі у південних областях. Головним негативом цих праць є завищена оцінка ролі комуністів в русі Опору та їх чисельності, відсутність глибокого аналізу причин невдач, які призвели до провалу багатьох підпільних організацій та диверсійних груп (в працях постійно наголошується на «зрадництві», проте вкрай спрощено змальовуються причини цього явища). До того ж, розглядається переважно діяльність лише великих та загальновідомих партизанських загонів та підпільно-диверсійних груп, таких як «Буревісник», «Партизанська іскра», «Миколаївський центр», «Ревком» та ін., а невеликі підпільні групи майже не знайшли свого відображення на сторінках цих праць. Масовий саботаж, що став фактично головною формою Опору в південних областях УРСР, майже не висвітлюється.

В цей же період передові українські історики, краєзнавці створили фундаментальну серію томів «Історія міст і сіл Української РСР», в якій на сторінках відповідних томів, в тому числі висвітлюється і підпільно-партизанський рух на території Півдня республіки [23]. Безумовним мінусом даних праць є заангажованість та заполітизованість. Проте залучення величезної кількості науковців, місцевих

краєзнавців, працівників музеїв та бібліотек сприяло введенню в науковий обіг великої кількості історичних фактів та цікавих матеріалів.

Тематика підпільно-партизанського руху в 1970-х – першій половині 1980-х рр. продовжувала залишатись дуже актуальною, над розробкою її проблем працювали провідні фахівці республіки з історії минулої війни: В. Замлинський, Ю. Зинченко, В. Клоков, М. Коваль, В. Кучер, В. Нем'ятій, І. Слинко та багато інших спеціалістів. Масово почали з'являтися ґрунтовні монографії з тієї чи іншої конкретно заданої теми, що забезпечувало глибоку опрацьованість проблеми.

Один із провідних дослідників руху Опору В. Кучер в своїй кандидатській дисертації [24], присвяченій партизанським краям та зонам в роки війни, влучно зазначив, що найбільшою зоною партизанських дій на Півдні республіки стала гористо-лісиста місцевість Криму, яка була умовно поділена на п'ять районів, на території яких діяли 27 партизанських загонів [24, с. 32]. Якраз у цих географічних умовах диверсійно-підривний спосіб боротьби давав найбільший ефект. В цілому, автор дав високу оцінку воєнно-політичному значенню партизанських країв і зон, докладно показав їх роль у розвитку боротьби в тилу окупантів, змалював захист населення, зрив планів пограбування українського села та промисловості. По матеріалам кандидатської дисертації науковцем опублікована монографія та ряд статей [25]. В подальшому В. Кучер зосередився на дослідженні бойової діяльності підпілля на території України, з цієї теми опублікував ряд наукових розвідок, монографію та захистив докторську дисертацію [26]. У 1983 р. побачила світ монографія «Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні 1941–1944» [27]. В праці досліджена діяльність підпілля на всій території республіки, в той же час особлива увага приділена висвітленню особливостей дій підпільників на Півдні. На думку автора, у малолісистих і степових районах, містах і промислових центрах України, де діяльність великих партизанських формувань була неможливою, бойові і диверсійні дії здійснювали численні підпільні організації і групи. Особливої ваги вони набрали у південних областях республіки, оскільки, як вказує автор, це найбільш розвинутий в промисловому відношенні район з густою мережею залізничних, шосейних і ґрунтових шляхів, які окупанти інтенсивно використовували для перекидання військових вантажів і людських резервів на фронт [27, с. 5]. На переконання історика, велика роль в розгортанні діяльності підпілля в південних районах належала робітникам великих промислових підприємств і заводів та радянським військовослужбовцям, які вирвалися з оточення або таборів військовополонених. Дослідник докладно зупинився на зображенні дій загонів В. Молодцова, В. Лягіна, І. Кулика, аналізі активної диверсійної діяльності на транспорті підпільних організацій Одещини, Запоріжжя та ін. Особливо автор звернув увагу на забезпечення партизанських формувань розвідувальними даними, зазначив, що в південних областях переважна більшість підпільних організацій і груп на першому етапі займалась саме агітаційно-масовою роботою та збиранням інформації про ворога. В. Кучер також констатував велику допомогу підпільників Півдня партизанським загонам у вигляді зброї, боєприпасів, військового майна [27, с. 126–131], сприяння у бойовій діяльності, постачання продовольства. Науковець прийшов до висновків, що масовий перехід численних підпільних організацій до відкритої партизанської форми боротьби був вищим ступенем їх діяльності.

Особливо плідно в досліджуваній період розробляли підпільно-партизанську тематику науковці, що входили до проблемної групи з вивчення історії Великої Вітчизняної війни, яка була створена в Інституті історії партії при ЦК КП(б)У. В першу чергу слід відзначити індивідуальний доробок та колективні монографії Д. Григоровича, П. Денисенка, В. Замлинського, В. Нем'ятого [28–34]. Найбільш повно історія діяльності партійного підпілля розкрита в колективних монографіях «Коммунистическое подполье на Украине в годы Великой Отечественной войны» [33] та «Партийное подполье» [34]. Дослідники зазначили, що внаслідок швидкого просування військових частин вермахту та його союзників не вдалося у повній мірі завчасно підібрати людей для роботи в підпіллі та провести ряд інших підготовчих заходів в Миколаївській, Одеській та інших областях. Однак не дивлячись на це, формування підпільних партійних органів в цих областях все ж таки відбулося. Відзначаючи формування партійного і комсомольського підпілля, автори відтворили картину створення спеціальних підпільних розвідувальних і диверсійних груп В. Лягіна, В. Молодцова та ін. Розкрили діяльність Одеського підпільного обкому КП(б)У, члени якого розробили ряд заходів по встановленню зв'язку із сільськими підпільними організаціями, по зміцненню партійних комітетів Одеси, керівники яких були заарештовані окупантами. Найбільш поширеною формою Опору в південних областях науковці назвали масовий саботаж заходів окупантів, детально описали диверсії і масове невиконання робіт працівниками миколаївських, одеських і херсонських суднобудівних заводів і портів, а також їх діяльність, спрямовану на збереження майна цих заводів та інших матеріальних цінностей під час відступу німецько-румунських військ. Дослідники

приділили значну увагу аналізу особливостей руху Опору у Південній Україні, змалювали відмінні форми та методи боротьби в степових умовах Півдня республіки.

В праці «Партийное подполье» [34] комплексно розглянуті питання створення, зростання і організаційного зміцнення комуністичного підпілля, проаналізована структура, основні напрями, форми і методи діяльності. Автори звернули увагу на особливо важкі умови, в яких довелося діяти підпільникам південних областей УРСР, відзначили широкий розмах підпільно-партизанського руху в Криму в 1943 р. Вони пов'язали цей успіх з активними діями партійних органів влади щодо подальшого розгортання підпільно-партизанської боротьби. Дослідники зазначили, що вирішальною умовою успішної роботи партійного підпілля був склад його учасників, організаційні здібності, досвід, особові якості. Загалом автори високо оцінили дії партійного підпілля Півдня, підкреслили особливо важкі умови діяльності підпільників у південних областях.

Великий внесок в дослідження радянського руху Опору зробив миколаївський історик В. Нем'ятий. В нарисі «Вірність» [29] автором зосереджена увага на дослідженні підпільно-партизанської боротьби на території Миколаївської області. Праця має значну джерельну базу, яка складається з матеріалів партійних і державних архівів Миколаївщини та Херсонщини, значна частина документів введена до наукового обігу вперше. Значна увага в праці приділена показу допомоги миколаївському підпіллю з боку УШПР, висвітлена діяльність Миколаївського, Вознесенського підпільних центрів, Прибузького повітового підпільного партійного комітету, підпільної комсомольської організації «Партизанська іскра». Цінність праці В. Нем'ятого полягає в тому, що в ній вперше глибоко проаналізовані форми та методи боротьби підпільних організацій і груп, найбільш характерні для підпілля південних областей. Узагальнюючи автор вказав на те, що на території області діяло 89 підпільних організацій і груп, у яких брали участь більше 4 тис. чоловік.

Важливою складовою досліджень В. Нем'ятого стала проблема боротьби підпілля та народних мас за зрив планів окупаційної влади щодо економічного пограбування території УРСР. Цій темі присвячені його докторська дисертація та дві монографії [30; 31]. В дослідженні В. Нем'ятого показані форми і методи цієї боротьби, її розмах та засоби. Науковець прийшов до важливого висновку, що окупанти змогли використати економічну міць УРСР менше ніж на 1/3 [30, с. 209]. Отже, праці членів проблемної групи при ЦК КП(б)У значно збагатили вітчизняну історіографію великим фактографічним матеріалом з руху Опору на Півдні УРСР, однак ідеологічні перепони та заполітизованість не дозволили фахівцям вийти за рамки історико-партійної проблематики.

В праці М. Загорулька та А. Юденкова [35] доволі детально проаналізовані заходи підпільників та партизанів по зриву планів окупантів щодо економічного використання окупованих територій СРСР. Посилаючись на джерела німецької сторони, автори відмітили, що така форма Опору як саботаж економічних заходів, виникла відразу ж з моменту окупації, а форми і способи саботажу, диверсій, масових зривів економічних планів окупантів багато в чому визначалися специфікою виробництва і обставинами. Проаналізувавши трофейні документи німецької морської групи «Південь», що об'єднувала суднобудівні підприємства Півдня України, автори підсумували, що спроби налагодити виробництво судів на верфях Миколаєва виявилися «нездійсненою мрією» [35, с. 215], на металургійних заводах Запоріжжя також систематично і організовано здійснювалися диверсії, знищувалося устаткування, відбувався масовий саботаж у сільській місцевості. Науковці прийшли до висновків, що в жодній з галузей промисловості та сільського господарства окупантам не вдалося досягнути поставлених цілей, масовий саботаж населення та диверсії підпільників призвели до того, що окупанти використали весь економічний потенціал СРСР лише на 1/4 [35, с. 355]. Певна частка цього «досягнення» лежить і в масовому саботажі підпільників та населення Півдня.

В дослідженні В. Клокова [36] на великому документальному матеріалі проаналізовані бойові дії партизанів України на залізничних шляхах. Однак на жаль автор майже зовсім не приділив уваги диверсіям на території Південної України. Лише мимохідь науковець торкнувся опису диверсій на залізничних шляхах в Одеській області, вказав на те, що всього одеські партизани та підпільники організували знищення 27 військових ешелонів противника; навів деякі приклади диверсій підпільних груп Запоріжжя [36, с. 102–103].

І. Слинько на широкій джерельній базі, представленій в основному матеріалами партійних архівів, дослідив розвиток підпільно-партизанської боротьби на завершальному етапі визволення території республіки [37]. Проаналізувавши та порівнявши розвиток боротьби в тилу в 1941–1942 рр. з 1943–1944 рр., автор наголосив, що саме в 1943–1944 рр. в південних степових районах України відбулась значна активізація руху Опору. Важливу роль у розгортанні підпільно-партизанської боротьби в Одесі автор відвів організаторській групі В. Авдєєва і Д. Гавшина, яка була десантована літаком в середині

січня 1944 р. Весною 1944 р. на території Херсонщини та Миколаївщини діяло 11 загонів, частина яких виникла саме на базі організаторських груп. Дослідив науковець і величезну кількість актів саботажу і диверсій, які здійснювались підпільними групами на території всієї Одещини. Історик констатував той факт, що на початку 1944 р. в Криму нараховувалося понад 50 тис. партизанів, які входили до складу трьох з'єднань: «Північного», «Південного» та «Східного». За оцінкою науковця, партизани і підпільники відіграли важливу роль під час визволення Херсону, Миколаєва, Криму та інших територій Півдня. Особливо автор виділив загони І. Калиниченка, В. Авдєєва, Є. Баркалова, підпільні групи М. Гефта, О. Зарембовського та ін. Лише під час визволення Одеси, як зазначив автор, партизани взяли в полон понад 1200 ворожих солдатів і офіцерів. Науковець детально торкнувся такого аспекту проблеми як діяльність партизанської розвідки, відмітив активні дії у південних районах України розвідувальних груп Ф. Ілюхіна та М. Снесова, навів результати їх діяльності. Загалом автор відмітив нечуванний розмах підпільно-партизанського руху у 1943–1944 рр. та велике значення дій його учасників під час визволення території південних областей УРСР та Криму.

Вийшли друком в цей період і нові роботи колишньої учасниці партизанського руху в Криму – К. Шамко [38; 39]. У путівнику «Дорогами кримських партизан» [38] дослідниця продовжила вивчення місць боїв партизанів з німецько-румунськими окупантами, розповіла про нові пам'ятники, встановлені учасникам руху Опору, на місці боїв. Науковець стверджує, що за роки війни неодноразово змінювалася структура підпільних груп і організацій. Дослідниця акцентувала увагу на тому, що зазнав великих змін підпільний обком партії. Наприкінці грудня 1941 р., після висадки десанту на Керченському півострові та звільнення Керчі, підпільний обком був легалізований. З січня по квітень 1942 р. організацією підпілля займався безпосередньо УШПР. У жовтні 1942 р. створюється обласний підпільний партійний комітет. Автором встановлено, що всього в період окупації на півострові вели боротьбу з ворогом близько 200 підпільних організацій і груп.

Висновки. Таким чином, період 1970-х – першої половини 1980-х рр. став найбільш плідним для радянської історіографії руху Опору у Південній Україні. Однак на її розвитку позначились суспільно-політичні процеси, які відбувались в цей час у державі – поступово всі ініціативи «відлиги» зійшли нанівець і настала доба «ліберального неосталінізму». Для радянської історіографії це означало посилення кон'юнктури, догматизму, загальне зниження наукового рівня праць. Радянська історіографія руху Опору загалом та в Південній Україні зокрема поповнилася рядом збірників документів та матеріалів, на сторінках яких до наукового обігу введено величезну кількість архівних матеріалів. Це надало можливість історикам більш ґрунтовно та об'єктивно (на скільки це дозволяла офіційна ідеологія) досліджувати питання руху Опору. Головним лейтмотивом усіх праць виступила теза про “керівну та спрямовуючу” роль компартії в організації руху Опору, про величезне значення комуністів в діяльності підпілля та партизанських загонів. А тому не дивно, що історико-партійний напрям отримав найбільшого розвитку. В першу чергу, досліджувався процес створення місцевих партійних органів для керівництва підпільно-партизанським рухом, аналізувалися особливості цього процесу в південних областях УРСР та на Кримському півострові, зазначались деякі докорінні відмінності в діяльності підпільних обкомів, міськкомів, райкомів в південному регіоні, підкреслювалися вкрай важкі умови дій партійного підпілля в населених пунктах даного регіону. В той же час об'єктивно досліджувався масовий саботаж як найбільш поширена форма Опору на Півдні. Загалом радянська історіографія цього періоду є занадто позитивістською, майже не висвітлювалися прорахунки та помилки в організації боротьби в тилу ворога, фактично в усіх працях замовчувався, наприклад, факт цілковитого знищення партизанських формувань у Південній Україні в першій половині 1942 р. Все це стало наслідком адміністрування в радянській історичній науці, незацікавленості представників влади в об'єктивному відтворенні історії підпільно-партизанського руху.

Фундаментальні праці, що з'явилися в цей період, віддзеркалили всі помилки та ідеологічні нашарування, всі негативні та псевдонаукові тенденції, що з'явилися в радянській історіографії в добу «застою». Однак не дивлячись на все це, тематика руху Опору залишалася провідною в радянській історіографії, над її аспектами працювали провідні фахівці в галузі історії минулої війни. Завдяки їх зусиллям світ побачила значна кількість монографій, збірників статей, дисертацій, на сторінках яких досліджувались особливості руху Опору в Південній Україні, більш глибоко аналізувалися окремі аспекти цієї тематики, а також з'явилися узагальнюючі праці з історії підпільно-партизанського руху на території всієї республіки, на сторінках яких знайшли відображення окремі сюжети боротьби підпільників та партизанських загонів Півдня.

Література:

1. Стецкевич В. В. Военна історіографія України. *Безсмертя. Книга пам'яті України. 1941–1945* / [голов. ред. кол.: Герасимов І. О., Муковський І. Т., Панченко П. П., Вишневецький Р. Г.]. К.: Книга пам'яті України, 2000. С. 631–662.
2. Стецкевич В. В. Радянська історіографія Другої світової війни. *Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси*: в 2 кн. / [А. Айсфельд, І. Ветров, Т. Вінчковський та ін.; НАН України. Інститут історії України]. К.: Наукова думка, НАН України, 2010. Кн. 1. С. 43–82.
3. Марущенко О. В. Основні тенденції сучасної вітчизняної історіографії Другої світової війни. *Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси*: в 2 кн. / [А. Айсфельд, І. Ветров, Т. Вінчковський та ін.; НАН України. Інститут історії України]. К.: Наукова думка, НАН України, 2010. Кн. 1. С. 83–142.
4. Нефьодов Д. В. Історіографія руху Опору в Південній Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. 238 с.
5. Нефьодов Д. В. Военна та післявоєнна історіографія підпільно-партизанського руху на Півдні України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.). *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. Житомир, 2010. № 1/2. С. 53–60.
6. Нефьодов Д. В. Рух Опору на Миколаївщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.): сучасна історіографія проблеми. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси, 2010. Вип. 202, ч. 1: Історичні науки. С. 76–83.
7. Нефьодов Д. В. Історіографія руху Опору в Південній Україні (1941–1944 рр.) періоду “перебудови” (1985–1991 рр.). *Мандрівець*. 2012. № 3. С. 49–54.
8. Коммунистическая партия в Великой Отечественной войне. (Июнь 1941 г. – 1945 г.). Документы и материалы. М.: Политиздат, 1970. 494 с.
9. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. В 2-х т. К.: Политиздат Украины, 1977.
10. Тридцатилетие Победы советского народа в Великой Отечественной войне. Документы и материалы. М.: Политиздат, 1975. 64 с.
11. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945: Документы и материалы: в 3-х т. К.: Наукова думка, 1980.
12. Одесская область в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Документы и материалы. Одесса: Маяк, 1970. 388 с.
13. Крым в период Великой Отечественной войны 1941–1945. Сборник документов и материалов. Симферополь: Таврия, 1973. 494 с.
14. История второй мировой войны. 1939–1945. В 12 т. М.: Воениздат, 1974–1977.
15. Історія Комуністичної партії Радянського Союзу: в 6 т. К.: Політвидав України, 1974.
16. История СССР. С древнейших времён до наших дней. В 2-х сериях. В 12 т. Т.10. СССР в годы Великой Отечественной войны. 1941–1945 гг. М.: Наука, 1973. 782 с.
17. Історія Української РСР. У 8-ми т., 10-ти кн. Т. 7. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941–1945). К.: Наукова думка, 1977. 535 с.
18. Очерки истории Запорожской областной партийной организации. Днепропетровск: Промінь, 1981. 326 с.
19. Очерки истории Крымской областной партийной организации. Симферополь: Таврия, 1981. 376 с.
20. Очерки истории Николаевской областной партийной организации. Одесса: Маяк, 1980. 327 с.
21. Очерки истории Одесской областной партийной организации. Одесса: Маяк, 1981. 539 с.
22. Очерки истории Херсонской областной партийной организации. Симферополь: Таврия, 1981. 278 с.
23. Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. К.: Ін-т історії АН УРСР, 1971.
24. Кучер В. І. Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. К., 1973. 26 с.
25. Кучер В. І. Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1944). К., 1973. 141 с.
26. Кучер В.І. Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1944 : автореф. дис. ... доктора іст. наук. К., 1986. 32 с.
27. Кучер В.І. Бойова діяльність антифашистського підпілля на Україні, 1941–1944. К.: Наук. думка, 1983. 238 с.
28. Григорович Д. Ф. Идеино-политическая деятельность Компартии Украины в годы Великой Отечественной войны. К.: Политиздат Украины, 1983. 165 с.
29. Нем'ятий В. М. Вірність: 3 історії боротьби трудящих Миколаївської області проти фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни. Одеса: Маяк, 1973. 204 с.
30. Немятый В. Н. В борьбе за срыв грабительских планов фашистской Германии. К.: Политиздат Украины, 1982. 230 с.
31. Немятый В. Н. Всенародная борьба против экономических мероприятий фашистских оккупантов на Украине (1941–1944). К.: Знание, 1980. 62 с.
32. Григорович Д. Ф., Замлинский В. А., Немятый В. Н. Коммунистическая партия Украины в годы Великой Отечественной войны. К.: Политиздат Украины, 1980. 335 с.
33. Григорович Д., Денисенко П., Немятый В. Коммунистическое подполье на Украине в годы Великой Отечественной войны. К.: Политиздат Украины, 1976. 223 с.
34. Партийное подполье: Деятельность подпольных партийных органов и организаций на оккупированной советской территории в годы Великой Отечественной войны. М.: Политиздат, 1983. 352 с.
35. Загорулько М. М., Юденков А. Ф. Крах плана «Ольденбург»: (О срыве экономических планов фашистской Германии на оккупированной территории СССР). М., 1970. 323 с.
36. Клоков В.И. Действия партизан Украины на железнодорожных коммуникациях в тылу фашистских войск, 1941–1944. К.: Наукова думка, 1984. 168 с.

37. Слинько І. І. Підпілля і партизанський рух на Україні. На завершальному етапі визволення. 1944 р. К.: Наукова думка, 1970. 173 с.
38. Шамко Е. Н. Дорогами кримських партизан. Симферополь: Таврия, 1976. 143 с.
39. Шамко Е. Н. Партизанский лес: путеводитель. Симферополь: Таврия, 1975. 48 с.

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026